

NESRETNI, PREVAZIDENI WOLFGANG BORCHERT

U ovim hladnim zimskim danima u kojima protiče početak godine često se prisećam jednog razgovora što sam ga vodio pre nekoliko godina, na obali u Cavtatu. Neprijatna uspomena na taj razgovor bila je potonula negde u dublje slojeve sećanja, da odatle izroni oštro i naglo upravo ovih dana*, na prvu vest o prvim kukastim krstovima i parolama osvanulim na zidovima sinagoge u Kölnu. Moj sagovornik bio je Nemač iz Hamburga; zapamtio sam njegovo ime, ali mi se čini da je ono sasvim nevažno; mnogo je važniji podatak da je taj mladić bio pripadnik generacije koja je na završetku rata imala deset godina, od kojih šest ratnih. Prijazan i u prvoj impresiji nesumnjivo simpatičan, moj sagovornik je oduševljeno hvalio naše more, i sunce, koje mu je inače sljuštilo kožu sa ramena. Ja sam, len od tog istog sunca, sudelovao u razgovoru samo kratkim rečenicama, sve do trenutka kad je ta tema, učinilo nam se, bila iscrpljena. Onda je mladić postavio pitanje da le se u Jugoslaviji čitaju nemački pisci. Živnuo sam, i počeo mu s iskrenim oduševljenjem govoriti o njegovom nekadašnjem sugrađaninu Wolfgangu Borchertu, čija je knjiga tada bila novost u našim knjižarskim izlozima. Borchert, bolesnik i bivši vojnik koga je nemački vojni sud osudio na smrt; Borchert, kao čudom spasen, koji je imao samo dve godine vremena da napiše svoju umetničku poruku. A pisao ju je grozničavo, među materijalnim i moralnim ruševinama posleratne Nemačke. Pisao je novele o jednoj generaciji koju je uništio nacizam i crtao njene predstavnike na pozadini ukrajinskog snega, ili među razvalinama zamračenih gradova po kojima lutaju gladne žene i siti pacovi. Govorio sam mladom Hamburgžaninu o Borchertu i njegovoj poruci: „Nikada više!” Citirao sam: „... Nikada se više nećemo postrojiti zbog jednog zvižduka i nećemo da lažemo „razumem” kada urlaju. Topovi i podoficiri ne urlaju više. Plakaćemo i pevaćemo i sraćemo kad mi to hoćemo. Ali pesme o jurnjavi tenkova i o alpskom cveću nikada više nećemo

* januar 1960; primedba redakcije.

pevati. Jer tenkovi i podoficiri ne jure više, a alpsko cveće je istrunulo pod krvavim pevanjem. I nijedan nam general više neće reći „ti” pred bitku. Pred strašnu bitku...”

Moj me je sagovornik posmatrao s ljubaznom nelagodnošću. On naime nije čuo za Wolfganga Borcherta. Ali je zato rado nastavio razgovor o prošlom ratu: o tome da su prvi mlazni avioni bili nemački, i da je Rommel bio u stvari sjajan tip, zar ne, i najposobniji od svih generala, ruku na srce, i nemačkih i savezničkih. Čutao sam. A on je nastavio, još dugo, u istom tonu. Onda je izjavio, gotovo poverljivo: Hitler je bio ludak i zločinac. I pogledao me upitno, kao da proverava da li cenim njegovu objektivnost. Gorčina moje replike na njegova glasna razmišljanja razjela je naše poznanstvo. Više se nismo sastali. Skoro da sam ga zaboravio, ili sam to hteo... A onda je došao konac jedne godine, i Köln... pa ceo jedan mutni, prljavi talas događaja na kojem je doplutalo i moje sećanje na ono letnje popodne u Cavtatu; na razgovor sa mladićem koji nije čitao Borcherta. I mislio sam na stotine hiljada njegovih vršnjaka, i sunarodnika mladih za još nekoliko godina, kojima niko nije dao u ruke sličnu literaturu. Uostalom, nije li takva literatura za njih demodirana? U kasarnskim dvorištima Nemačke urlaju podoficiri, a na ritam pesama o alpskom cveću dobro se maršira. A dečaci na ulici trče za vojskom; onda dođu kući gde na stolu zateknu neki nemarno rasklopljeni ilustrovani list i u listu vide, recimo, fotografiju u stvari sjajnog tipa Rommela. Svakako, pre fotografiju Rommela nego fotografiju logora Bergen-Belsen. Među omladinom neko povede anketu: ko je bio Hitler i šta je on učinio? Rezultati pokazu porazno nepoznavanje najelementarnijih činjenica o zločinima nacizma. Ljudi zavrte glavama i čude se. Čude se verovatno, onako iz učtivosti, i oni koji u Nemačkoj sa- stavljaju udžbenike istorije; udžbenike u kojima se period Hiltrove vladavine opisuje na način koji podseća na neke književne kritike, kojima je cilj da ništa ne kažu o delu. I tako prolaze godine; dolaze mladići koji ne pamte ništa o ratu. Ali zato mogu da čitaju o ratu; naravno, ne Wolfganga Borcherta, kad postoji tako obilna i privlačna memoarska literatura bivših generala i oficira. Čak i onih SS-ovačkih. Puni izlozi knjiga, koje pišu ljudi zacemento dostojni poštovanja, kad često zauzimaju i istaknuta mesta u javnom životu. I ti mladići čak verovatno neće o Hitleru reći ni ono što sam čuo od svog sagovornika u Cavtatu. Zašto bi to rekli?... Sve je to užasno logično; pa ipak, i danas ima u Nemačkoj ljudi koji se čude, kako to da se među nekim mladićima oblikvao novi mit o nacizmu, kao dobu slave i veličine. I ti mladići improvizuju u suštini jezovitu repliku Hitlerovih početaka: antisemitizam! I crtaju, bez povoda, kukaste krstove na sinagoge i kuće. A kako je teško delovati sasvim neorganizovano, treba se samo obratiti nekoj organizacionoj jedinici sasvim legalne Reichspartije: biće tamo uzbudljive, a ipak zabranjene literature, i svakojakih romantičnih rekvizita prošlosti; kukastih krstova na košuljama i kopčama, bodeža

Hitler-jugenda i slično. Čini mi se da pitanje treba postaviti ovako: da li bi ti mladići crtali svastike po jevrejskim kućama, da su do dna ispunjeni svešću — da je taj znak ideogram za šest miliona ubijenih Jevreja? Za dim krematorija u kojima sagorevaju ljudi ugušeni plinom? Predpostavimo da neki od njih to možda i znaju; ali to nipošto ne znači da imaju i punu predstavu o dimenzijama i kvalitetu zločina. Odakle bi je imali? Jesu li možda u hodniku škole videli sliku krematorijuma u Ošvjencimu? Jesu li, u bilo kojoj knjizi namenjenoj njima, videli fotografiju grupe ljudi doteranih u logor: svi umorni, ali radosni jer će se za koji čas okupati, posle toliko dana u zagadenim plombiranim marvenim vagonima. Ta bi slika nosila sasvim kratak potpis: dvadeset minuta nakon ovog snimka svi su ovi ljudi bili otrovani ciklonom. Ne, oni je zacemento nisu videli. Kao što nisu videli ni onaj muzej u kojem postoji hladan i gotovo prazan atrijum, sa jednom staklenom vitrinom u sredini. U vitrini se nalazi samo komad sapuna. Od ljudske masti. I natpis: Ne zaboravi! Nisu ga videli, jer se taj muzej nalazi u Izraelu, premda mu je pravo mesto u Nemačkoj. Jer zločin nacizma prema Jevrejima sistematski je amputiran iz njihovog sećanja i savesti; amputiran ponekad i kao goli podatak, a redovno kao zločin u punoj plastičnosti pojma. A radi se o najmasovnijem, najhladnokrvnijem i najmonstruoznijem zločinu u istoriji planete. I čini mi se da samo još jedan zločin može imati sličnu specifičnu težinu: to je zločin svesnog zaborava. A bez njega su mi nezamislivi šesnaestogodišnjaci koji ispisuju antisemitske parole i crtaju simbol šestomilionske smrti na zidove kuća preživelih.

Naravno, korenje pojave koja je dobila ime neonacizam duboko je isprepletano sa mnogim problemima i paradoksima zemlje, koju je beskrajno voleo Wolfgang Borchert. Onaj Borchert, koji danas ne čuje urlanje novih podoficira i stare pesme o alpskom cveću. Nesretni, prevaziđeni Wolfgang Borchert, čiji je uzvik „Nikada više!“ brisao i nemački antisemitizam.